

RAFFAI JUDIT

A MESEMONDÁS FOLKLORIZMUSA FÁBIÁN ÁGOSTONNÉ BUKOVINAI SZÉKELY MESEMONDÓ PÉLDÁJÁN

KIVONAT: A 20. századi folklorizmus keretein belül történő mesemondás magyar nyelvterületre vonatkozó vizsgálata során határozottan kiemelkedik a kakasdi Fábián Ágostonné (Andrásfalva, 1929 – Kakasd, 1992) bukovinai székely mesemondó tevékenysége. Fábián Ágostonné egy hagyományos mesemondó közösségnek volt tagja, ahol tehetségénél fogva eltanulta a mesemondást. 173 történetből álló meserepertoárjának nagyobb része szóbeli eredetű volt, de olvasmányait is mesélte, ezzel szóbelivé formálva az írott szövegeket. Előadói stílusát az oralitás szabályai alakították. Rövid ideig hagyományos keretek között mesélt, azonban a tradicionális mesemondási alkalmak beszűkülésével mesemondása már a folklorizmus keretein belül valósult meg, új szereplési formákat keresve oktatási intézményekben, könyvtárakban, színpadon, TV-ben, rádióban és egyéb helyeken szerepelt. A magyar nyelvterületen az elsők között mesélt rendszeresen idegen közönségnek, tevékenysége kapcsán került be a mesemondás a hagyományőrző művelődési műsorok színpadi repertoárjába. Népmeséi reprezentálták a bukovinai székelyek életét, múltját, identitásának a szegmenseit, meséiben a lokalitást jelölő tér többnyire Bukovina volt. Mindezt megerősítette a fellépésekkor viselt bukovinai székely népviselet, illetve az anyanyelv, a bukovinai székely nyelvjárás használata, továbbá esetenként a hagyományos mesemondási alkalmak színpadi, mesterségesen beállított „élőképszerű” bemutatása. A *Röpülj páva* vetélkedő révén Fábián Ágostonné és tanítványa színpadi mesemondását szélesebb körben is megismerték. Ezzel követendő mintát teremtett a színpadi mesemondás, valamint a gyermekmese-

mondás tekintetében. Fábián Ágostonné mesemondását a szórakoztatás szándéka mellett az újabb alkalmak hatására már pedagógiai, hagyományőrző és identitásmegőrző funkciók is vezérelték. Ennek következtében előadói stratégiája számos olyan elemmel bővült, amely a későbbiek során meghatározhatta a mesemondás folklorizmusát térségünkben. Tanulmányunkban e narratív stratégiát, továbbá történetmesélő tevékenységének motivációit mutatjuk be a meserepertoár és a mesemondás kontextusai mellett.

KULCSSZAVAK: alkotó mesemondó, mesemondó egyéniség, mesemondás gyermekeknek, színpadi mesemondás, bukovinai székely identitás

A 20. század második felében a népi kultúrán belül történt társadalmi és kulturális változások számos elméleti kérdést vetettek fel a néprajztudományban. Ezzel párhuzamosan a magyar folklorisztikában is mind dominánsabban jelentek meg új, illetve újraértelmezett fogalmak, mint például az akkulturáció, a revival, a folklorizmus, valamint a szerves (organikus) és szervezett (organizált) folklor terminusok, továbbá idővel az alkalmazott néprajz fogalma is.¹ Ezekkel a kutatók a folklor területén történő kultúraváltást, a folklorból a nem folklorba való átmenetet, a szóbeli hagyományok megváltozott formába való jelenlétét, újjáélesztését, hasznosulási lehetőségeit próbálták leírni. Ez a folyamat a nemzetközi folklorisztikából táplálkozott, ahol az 1960-as évektől élénk diskurzus alakult ki a fenti jelenségek vizsgálata kapcsán, leginkább a *folklorizmus* terminológia értelmezése körül.² Ebben a magyar tudományos élet is aktívan részt vállalt.³ A folklorizmusnak a nemzetközi párbeszéd ellenére számos ponton eltérő megközelítései alakultak ki. „Nálunk – írja Voigt Vilmos – nem egyetlen fogalom, hanem egy dialektikus fogalompár lett javasolva (a folklorból a nem folklorba eljutó jelenségekre a *folklorizmus*, a nem folklorból a folklorba eljutó jelenségekre a *folklorizálás*) – sőt e fogalom nálunk „értéksemleges”, nem

1 Dömötör 1969.; Voigt 1970., 1974., 1978.; Faragó 1979.

2 Moser 1962.; Bausinger 1966.

3 Verebélyi 1981.; Bausinger 1983., 1995.; Voigt 1979., 1987., 1990., 2014.

pejoratív, mint a német és más néprajzban.⁴ Esetünkben a folklorizmus a fenti meghatározás értelmében „[...] az idegen környezetbe került hagyományt, valamint a hagyomány tudatos őrzését jelenti.”⁵

Munkánkban a mesemondás folklorizmusának 20. századi jelenségére fókuszálunk Fábián Ágostonné (Andrásfalva, 1929 – Kakasd, 1992) bukovinai székely mesemondó tevékenysége révén. Fábiánné még tradicionális formában tanulta a mesemondást, rövid ideig hagyományos keretek között is mesélt, tudásának nagyobb része szóbeli eredetű, a tradicionális mesemondási alkalmak beszűkülésével mesemondását már leginkább mégis a folklorizmus jelenségeihez lehet sorolni. „Fábiánné a körülmények szerencsés összejátszásának folytán és nem utolsósorban a tehetséges mesemondásának a következményeképpen a mesével kapcsolatos folklorizmusnak csaknem valamennyi lehetséges formáját megvalósította, és ezzel reális szükségleteit elégítette ki” – írja róla Kovács Ágnes.⁶ Jelentősége ebben a kontextusban azért kiemelkedő, mert az erdélyi Kurcsi Minya (Magyaró, 1897 – Magyaró, 1971), havasi mesemondó után a magyar nyelvterületen másodikként mesélt rendszeresen idegen közönségnek.⁷ Ennek következtében Fábiánné mesemondása, előadói stratégiája számos olyan elemmel bővült, amely a későbbiek során meghatározhatta a mesemondás folklorizmusát térségünkben. Munkánkhoz a releváns szakirodalom mellett Fábián Ágostonné meséit, az MTVA Archívum és a Hagyományok Háza Folkloradatbázisának ide vonatkozó adatait használtuk fel.⁸

4 Voigt 2014, 8.

5 Keszeg 2011, 60.

6 Kovács 1984, 298.

7 Faragó 1969.; Keszeg 2011, 99.

8 <https://archivum.mtva.hu/>; <http://folkloradatbazis.hu/fdb/index.php>

A kakasdi bukovinai székelyek mesekincse

A bukovinai székelyek népmeséiről, mesemondásukról több tanulmány, kutatás-történeti összefoglaló készült.⁹ Voigt Vilmos szerint „a legjobban ismert magyar mesehagyomány a bukovinai székelység mesekincse, amelyet azonban nem ott, Bukovina falvaiban, hanem már a második világháború után Magyarországon gyűjtöttek”.¹⁰ Ezen belül is a legtöbbet a Tolna megyei Kakasd meseanyagáról és mesemondóinak tevékenységéről tudunk.¹¹ Ebben nagyon nagy szerepe volt Dégh Lindának, aki a valamikori Andrásfalva történetmondóinak a mesetudását kutatta Kakasdon 1948 és 1954 között. Dégh a budapesti iskolaként számon tartott, Ortutay Gyula nevéhez köthető egyéniségkutató módszer követője volt, aki a kakasdi bukovinai székely mesemondást többek között három mesemondó egyéniségen keresztül a közösség, valamint a társadalom kontextusából is bemutatta, a színhagyomány átadásának és megújulásának folyamatával, az írásbeli és a szóbeli hagyomány kölcsönhatásával is foglalkozva.¹² Munkájának köszönhetően a falu narratív kultúrája a nemzetközi folklorisztikában is jól ismert lett.¹³ Dégh Linda legismertebb mesemondójától, Palkó Józsefné Zaicz Zsuzsánától (Andrásfalva, 1880 – Kakasd, 1962) Hegedűs Lajos és munkatársai által rögzített nyelvjárási hangarchívum is tartalmaz felvételeket. 1950 és 1953 között Palkónétól 15 mese került rögzítésre.¹⁴ Ezt követően az 1970-es évektől Sebestyén Ádám

9 Dégh 1969.; Kovács 1984.; Dala 2021.

10 Voigt 2007–2009, 334. A bukovinai székelyek 1944 és 1945 között költöztek Bácskából Tolna megyébe. Vándorlásuk a madéfalvi veszedelem (1764) után kezdődött Moldvába, majd Bukovinába. Az 1789-ig alapított bukovinai székely falvakból 1941-ben telepítették őket az egykori Jugoszlávia bácskai területeire, majd innen a partizáncsapatok bejövetelkor Magyarországra. A bukovinai székelyek történetét több aspektusból legutóbb Gatti Beáta foglalta össze (Gatti 2018.).

11 Dégh 1955., 1960a., 1969., 1989., 1996.; Sebestyén Á. 1979., 1981., 1983., 1986.; Fábian 1982., 1984.; Höfler 1998.

12 Dégh 1969.

13 Dégh 1989., 1995.

14 Menyhárt 2011.

önkéntes gyűjtő kezdett mesegyűjtésbe a településen. Tevékenységének eredménye a máig egyedülálló, Kovács Ágnes alapos jegyzeteivel és tanulmányaival ellátott, 35 mesemondó 456 szövegét tartalmazó *Bukovinai székely népmesék* négy kötete, amely mindegyikében olvashatunk kakasdi népmesét, valamint az első két kötetben találkozhatunk Fábián Ágostonné és környezete meséivel.¹⁵ A négy kötetben nemcsak Kakasd, hanem a valamikori Andrásfalva és a többi bukovinai székely település meseanyagáról is képet kaphatunk.

A két nagyszabású gyűjtés között a kakasdi bukovinai székelyek mesemondási gyakorlata nagy változáson ment keresztül. „A népmese funkciója az áttelepülés óta a magyarországi székelyek lakta falvakban is alaposan megváltozott. A negyvenes évek fordulóján Dégh Linda még Kakasdon intenzív meseéleletet talált. A mesemondás a virrasztóban úgyszólván elmaradhatatlan volt, a téli esteken családi, baráti, jószomszédi körben is sűrűn sor került rá. Napjainkban Sebestyén Ádám mesemondói már jóval kevesebbet mesélnek – az egy Fábián Ágostonné kivételével – ha igen, akkor is részben gyermekeknek” – írja az 1980-as években Kovács Ágnes.¹⁶

Dégh Linda a 80-as években újra ellátogatott Kakasdra, regisztrálva a te-repmunkája óta – a bukovinai székelyek beilleszkedése után – a folklór terén történt változásokat. A revival fogalmával értelmezte, ahogy a falubeliek éltetik a Kakasdi Székely Népi Együttes keretein belül az etnikai csoportjuk népi kultúráját és megállapította, hogy az urbanizált körülmények között élő bukovinai székelyek már csak a folklór színesebb elemeit hangsúlyozzák, a kevésbé reprezentatívabbak rovására.¹⁷ 1982-ben Fábián Ágostonnét is felkereste, mesemondásáról és a kakasdi hagyomány ápolásáról *Folktales and Society* című munkája 1989-es kiadásának utószavában is írt.¹⁸

A kilencvenes években Höfler Lajosné Kelemen Emma is gyűjtött népmesét Kakasdon, tevékenységét már a Bukovinai Székely Mesemondó Verseny motiválta.¹⁹

15 Sebestyén Á. 1979., 1981., 1983., 1986.

16 Kovács 1984, 296.

17 Dégh 1982.

18 Dégh 1989, 304–306.

19 Höfler 1998.

Fábián Ágostonné mesemondói életrajza

Fábián Ágostonné, Györfi Mária 1930-ban született Andrásfalván. Életét és mesemondói identitását Sebestyén Ádámnak a következőképp foglalta össze: „Fábián Ágostonné vagyok, csúfoló nevem Rudi Mári. Így ismernek jobban az andrásfalviak. Andrásfalváról jöttem 1941-ben, s most Kakasdon lakom. A meséket javarészt édesapámtól tanultam, a nagyapámtól, s nanyámtól. S vót egy nagynéném, Kalári néni. Attól es tanoltam, s aztán örökké jó olvasó voltam, olvastam sok mesét. Sok eszembe jut a régi mesékből, s amit elfelejttem, azt kialakítom. S így alakul a mese”.²⁰

Életrajzáról keveset tudunk, a bukovinai székelyek története mellett életének azokat az állomásait ismerjük, amelyek összekapcsolódnak a mesemondással: az 1950-es években állami gazdaságban, majd 1955 óta dajkaként a kakasd–belaci óvodában dolgozott. Mindkét helyen mesemondásáról volt ismert. „Fábiánné-nak nagyszerű előadókészsége van. Gyönyörűen fűzi össze meséinek fonalszárait, és sikeresen tudja egységbe fogni őket. – Közben feszült figyelmet tud kiváltani hallgatóiban. Akárcsak Zsájc János, Andrásfalva legkiválóbb mesemondója és távolbalátója.” – írja róla a mesegyűjtő Sebestyén Ádám.²¹ Dajkaként a gyerekeknek napi rendszerességgel mesélt, meserepertoárját is sokban alakította az óvodásoknak való rendszeres mesemondás. „Naponta mesél a kakasd–belaci óvodában – írja mesemondási alkalmait összefoglalva Kovács Ágnes –, gyakran meghívják nagyobbacska gyerekeknek mesélni a kakasdi, bonyhádi, szekszárdi iskolákba és gyermekkönyvtárakba, s olykor felnőtteknek is mesél pávakörben vagy öregek napközi otthonában Bonyhádön vagy Pakson. Munkahelyét, az óvodát kivéve, mindenütt felölti a szép székely ünneplő ruháját, s gondosan vigyáz arra, hogy székely tájnyelven a megfelelő korosztálynak a megfelelő mesét mondja el. Mint a Kakasdi Székely Népi Együttes mesemondója, rendszeresen fellép a fonójelenetben a színpadon, olykor szerepel a rádióban, ritkábban a tévében.”²²

20 Sebestyén Á. 1979, 5.

21 Sebestyén Á. 1979, 5.

22 Kovács 1984, 299.

Alapító tagja volt az 1972-ben alakult Kakasdi székely Pávakörnek, majd a Székely Népi Együttes mesemondója volt. 1974-től Tolna megye kiváló népművésze, 1981-től a Népművészet Mestere. Mesemondása halála után is min-taadó példaként szerepel a bukovinai székelyek körében. A Sebestyén Ádám Bukovinai Székely Mesemondó Versenyen rendszeresen megemlékeznek róla. Napjainkban, a folklorizmus keretein belül mesélő bukovinai székely mesemondók, Fábián Éva és Sebestyén István példaként emlegetik.²³

Meserepertoárja

Fábián Ágostonnénak 168 szövege jelent meg a *Bukovinai székely népmesék* első és második kötetében, amelyeket Sebestyén Ádám jegyzett le 1970 és 1978 között,²⁴ továbbá Kovács Ágnessel 1979-ben, majd 1980-ban felvették Fábiánné mesélését. Ez a hanganyag a Néprajzi Kutatóintézetben található, de elérhető a Hagyományok Háza Folkloradatbázisában is.²⁵ A hanganyagon szereplő mesék, illetve változataik többsége megtalálható a fenti kötetben, de három történet, közöttük két erotikus mese csupán ebben a formában maradt fenn. A fenti korpusz mellett 1992-ben Höfler Lajosné Kelemen Emma is rögzítette Fábiánné két állatmeséjét.²⁶ A repertoárnak egy része többször is publikálásra került, 1973-ban folytatásokban a *Tolna Megyei Népiújság* meserovatában, majd önálló mesekötetben is.²⁷ Fábián Ágostonné mesemondása rádiófelvétel és hanglezem formájában is elérhetővé vált a nagyközönség számára.²⁸ Az utóbbi 2019-ben, Kovács Ágnes

23 Dala 2021, 11.

24 Sebestyén Á. 1979., 1981.

25 <https://folkloradatbazis.hu/fdb/index.php?page=browse&tttype=12&node1=C23CC57C-806A-48A3-8EAF-928CC658D689&sel=CBAE607E-5DAD-46C2-A3C1-B531D0DFD93F&filter=1103,;C23CC57C-806A-48A3-8EAF-928CC658D689,;3,1004,;CBAE607E-5DAD-46C2-A3C1-B531D0DFD93F,;3>

26 Höfler 1998.

27 Fábián 1984.

28 Fábián 1982.

születésnek 100. évfordulója alkalmával kiadott kötet hangzómellékleteként újra megjelent a Hagyományok Háza gondozásában.²⁹

A néprajzi gyűjtőknek elmondott 173 történet közül nem mindegyik tartozik Fábián Ágostonné aktív repertoárjába. Kovács Ágnes az egyes mesékhez készített jegyzeteiben tíz szöveget jelölt, amelyekre Fábián Ágostonné ugyan emlékszik, de nem szokta mesélni. Ezek a mesék többnyire a bukovinai székely mesehagyományból valók, amelyeket másoktól hallott Fábiánné, de nem lettek a saját meséi. Egy közösségen belüli mesehagyomány több mesemondó repertoárja között oszlott meg. „Magától értetődik – írta Dégh Linda –, hogy ez a megoszlás nem a véletlen játéka, de a mesemondók ismeretében nyilvánvaló az is, hogy a kiválasztásban az egyéniségnek jelentékeny szerepe volt.”³⁰

A lejegyzett történetek közül 147 tipológiailag meghatározható népmese, 26 szöveg viszont egyéb történet, amelyek között ismeretlen típusú mese, hiedelem és történeti monda, továbbá igaztörténet is található.³¹ Ha a típusok alapján a tipológiailag meghatározható népmesék műfaji arányát vizsgáljuk, elmondhatjuk, hogy Fábián Ágostonné aktív repertoárjának legnagyobb része – 43,63% – tündérmese, ezt követi 18,18%-kal a tréfás mese, továbbá 11,51%-kal az állatmese dominanciája. Kisebb számban a repertoár részét képezik a „rászedett ördög”-mesék (7,87%), a novellamesék (7,20%), a legendamesék (6,06%), a hazugságmesék (3,63%), a formulamesék (1,21%), a János szolga mesék (0,60%), falucsúfolót viszont nem jegyeztek le tőle.

Sárkány Mihály műfaji megoszlás alapján elemezte a fontosabb magyar mesegyűjteményeket, ezen belül egy-egy település, illetve mesélő repertoárját. Köztük elvégezte Dégh Linda kakasdi mesemondójának, Palkó Józsefné mesanyagának, valamint az általa gyűjtött teljes kakasdi anyagnak az ilyen módszerű feldolgozását.³² Vizsgálatának végén megállapította, hogy a nagy tudású mesélők repertoárjában – Palkóné esetében is – általában túlsúlyban vannak (50% felett) az „igazi” mesék (a tündérmesék, legendamesék, novellamesék,

29 Kovács 2019.

30 Dégh 1960b, 36.

31 A szövegek tipológiai besorolását Kovács Ágnes végezte el és tette közzé a jegyzetekben.

32 Sárkány 1971.

„rászedett ördög”-mesék) típusai. Ezt a jelenséget azzal magyarázta, hogy a nagy egyéniségek „nem mesélnek akármit, hanem a nehezebben megformálható, rangosabb igazi mesékre specializálják magukat”.³³ Ugyanez elmondható Fábián Ágostonné esetében is, habár az „igazi” mesék (a tündérmesék, legendamesék, novellamesék, „rászedett ördög”-mesék) aránya Palkóné repertoárjában nagyobb, 74,1%, míg Fábián Ágostonné esetében 64,6%. Ezeket az eltéréseket az egyes műfaji arányok segítenek megmagyarázni. Ha a Sárkány által közölt bukovinai székely népmesékre vonatkozó számokat összehasonlítjuk Fábián Ágostonné ilyen adataival, jól körvonalazódik néhány jellegzetesség.

	Fábiánné	Palkóné	Kakasd
Állatmesék	11,51%		
Tündérmesék	43,63%	53,4%	41,1%
Legendamesék	6,06%	12,1%	10%
Novellamesék és „rászedett ördög”-mesék	15%	8,6%	12,2%
János szolga-mesék	0,60%		
Rátótiadák		1,7%	1,1%
Tréfás mesék	18,18%	24,1%	35,4%
Hazugságmesék	3,36%		
Formulamesék	1,21%		

Mindhárom adatsornál szembetűnő a tündérmesék dominanciája, amely Palkóné esetében közel 10%-kal nagyobb a másik két ilyen adatnál. Fábián Ágostonné repertoárja pedig részben az állatmesék jelenlétével tér el a többi meseanyagtól. Mindezt a mesemondók eltérő mesemondási alkalmával magyarázhatjuk. Dégh Linda az 50-es években a kakasdi hagyományos beszélőközösségek mesemondását rögzítette, Palkóné a virrasztó résztvevőinek, elsősorban felnőtt hallgatóságnak mesélt, leginkább hosszú tündérmeséket. Fábiánné a folklorizmus keretein belül a belaci óvodában és fellépései alatt leginkább

33 Sárkány 1971, 167.

gyermekhallgatóságnak mesélt, így repertoárjában helyet kaptak a gyermekeknek szóló rövidebb történetek, köztük az állatmesék. Kovács Ágnes 1980-ban folytatott terepmunkája alatt Fábián Ágostonné repertoárjának forrásait és a közönséghez igazodó meseválasztási szokásait is kutatta. Ennek eredményeként megállapítja, hogy Fábiánné „az óvodásoknak elsősorban állatmesét és formulameséket, az iskolásoknak többnyire tündérmeséket, a felnőtteknek pedig leggyakrabban tréfás, realiztikus meséket szokott elmondani”.³⁴

Jól láthatók az adatsorok áttekintésekor a legendamesék tekintetében tapasztalható eltérések. Fábiánné repertoárjában jóval kevesebb ilyen műfajú népmese szerepel, mint a másik két csoport esetében. Ez Palkóné esetében mélyen vallásos személyiségével magyarázható, de feltehetően a korabeli ideológiai nézetek is befolyásolták az eltérést. A szocialista Magyarországon az oktatási intézményekben tartott, gyakran nyilvános fellépések alkalmával nem volt elfogadható a vallásos téma szerepeltetése, míg a magántérben elképzelhető lehetett, így ezek a szövegek – habár gyerekeknek is jól mesélhetők – nem szerepelnek hangsúlyosan Fábián Ágostonné aktív repertoárjában. Erre utal Kovács Ágnes *A bárán mája* című legendamese kapcsán Fábián Ágostonnét idézve: „az Úrjézusról és Szent Péterről való történeteket nem mindenki veszi jónéven”.³⁵

Fábián Ágostonné meserepertoárjának forrásaként – mint ahogy bemutatkozó soraiból olvashattuk – részben a családját, az andrásfalvi bukovinai székely közösséget, részben pedig az olvasmányait nevezte meg. Az utóbbit Kovács Ágnes a következőképp foglalta össze: „Fábián Ágostonné nemcsak mondani, hanem olvasni is szereti a meséket. Különösen azokat a meséskönyveket kedveli, amelyek az ő anya-tájnyelvén, székely-magyar nyelven szólnak az olvasóhoz. Olvasmányai közül mindenekelőtt Benedek Elek és Kriza János meséit kell megemlítenünk. Kriza Jánosnak a múlt század közepén gyűjtött híres *Vadrózsák* című gyűjteménye, s különösen a hagyatékából készült *Székely népköltési gyűjtemény* ragadta meg Fábiánné képzeletét, s nem egy meséjét megtanulta és továbbmeséli. Szívéhez azonban a megtanult mesék száma után ítélve Benedek Elek *Magyar mese- és mondavilága* áll a legközelebb. A millen-

34 Kovács 1981, 399.

35 Kovács 1981, 417.

nium ünnepére megjelent hatalmas, több mint 500 mesét tartalmazó gyűjtemény egyes kötetei Bukovinába is eljutottak, s kedves olvasmányává lettek az ott élő székelyeknek.³⁶ Mindemellett Fábiánné óvodai munkája során egyéb mesekötetekkel is találkozott. Így Arany László és Illyés Gyula munkáiból is beépített a repertoárjába neki tetsző meséket.³⁷ „Az olvasott mesék közül természetesen kiválogatta és a maga szemlélete, stílusa szerint átalakította a neki tetszőket a jó mesemondó. Fábiánné rendszerint a szóbeliségből ismert változatával ötvözte és a maga mondanivalójának a kifejezőjévé tette Benedek Elek, Kriza János vagy a Grimm testvérek meséit”.³⁸ Hasonló repertoárbővülésre több példát ismerünk a magyar nyelvterületről.³⁹ Esetünkben csupán a jelentősebb bukovinai székely párhuzamokat említenénk: Dégh Linda mesemondója, Palkó Józsefné analfabéta volt, de meserepertoárjába beépítette környezetének olvasmányait is.⁴⁰ Beszédes Valéria al-dunai székely mesemondója, Szócs Boldizsár esetében Fábiánnéhoz hasonló jelenségről számolt be.⁴¹ A gyermekkorában Benedek Elek-meseköteteket olvasó székelykevei mesemondó idős korában Illyés Gyula meseátiratait olvasva átvett néhány ott szereplő szöveget a repertoárjába. „Csupán azokat a meséket újította fel, melyeket a bukovinai székelyek egykor új hazájukban is mesélhettek, hiszen azokat a történeteket elevenítette fel az Illyés-féle könyvből, melyeket a kakasdiak is elmondtak Dégh Lindának, illetve Sebestyén Ádámnak”.⁴² Ez jól mutatja, hogy a bukovinai székelyek mesekincsére nagy hatással voltak olvasmányélményeik, viszont ez az átvétel az általuk elfogadott normarendszer szerint, a szóbeliség törvényszerűségeinek az irányításával, a bukovinai székely mesekincshez illeszkedve történhetett meg. Annak ellenére, hogy a szövegek médiumváltása a hagyományos keretek között történt, ezek a példák jól mutatják a mese közlekedését a szóbeli és az írásbeli kultúra között, kapcsolódva ezzel a folklorizáció fogalmához.

36 Kovács 1979, 364.

37 Kovács 1981, 401.

38 Kovács 1979, 364.

39 Solymossy 1913., Faragó 1967.

40 Dégh 1960, 318–321.

41 Beszédes 2005, 192.

42 Beszédes 2005, 192.

1. kép. Fábíán Ágostonné mesemondás közben. Cser István felvétele.
(Forrás: Dali Endre: Veszedelmek, vándorlások. „Ez tiszta igaz vót”.
Magyar Hírek, 1992. 25.)

Szelektálás, mesealakítás és mesemondói technikák idegen környezetben

Fábián Ágostonné felnőtteknek is mesélt, akárcsak hagyományos elődei, de többnyire gyermekek mesemondója volt. A belaci óvodában való mindennapos mesemondási gyakorlatával kialakította az ehhez a korosztályhoz szóló mesemondási stratégiáját. Mindemellett rendszeresen mesélt gyerekeknek idegen környezetben is, iskolákban, könyvtárakban, művelődési házakban. Ezekről a fellépésekről a *Tolna Megyei Népiújság* rendszeresen beszámolt. Az idegen környezet és az idegen hallgatóság más mesemondói attitűdöt követelt meg, mint a hagyományos. Benedek Katalin a mesemondást a hallgatói szerep oldaláról vizsgálta meg: a „[...] mesemondóval kapcsolatban a közösség kinyilvánítja elvárásait: hol, mikor, hogyan, mit kíván/nem kíván hallani. Ennek során a mesemondó és a környezete hallgatólagos megállapodást köt. A mesemondó pedig a maga igényeit teszi nyilvánvalóvá: milyen viselkedést, illetve milyen fizetséget vár el hallgatóságától”⁴³ – írja. Benedek a mesék szelektálásának és elfogadásának módja kapcsán idézte Kovács Ágnest, aki rámutatott arra, hogy a folklorizmus keretein belül mesélő mesemondók esetében – mint amilyen Fábián Ágostonné (Márka néni) is – megváltozott a hallgatóság repertoárt formáló hatása: „[...] a mesemondók mindenkor a hallgatók igényeinek megfelelően veszik elő, módosítják vagy állítják helyre a mesét. A hallgatók jelenlétükkel, arckifejezésükkel, magatartásukkal, szavaikkal nagymértékben befolyásolják a mesemondót. Az 50-es években Kakasdon a hallgatóság még maga is őrizte a bukovinai székely mesehagyományt – ebbe beletartoztak Benedek Elek meséi is –, a mesemondótól is »otthoni« mesét akart hallgatni. A hallgatók egyike-másika még segítette is a mesemondót a Bukovinából hozott meseváz elmondásával a mesék felidézésében. Fábián Ágostonné hallgatói az 1970-es, 1980-as években jórészt gyerekek, akik

43 Benedek 2013, 87.

többnyire már könyvmeséken nevelkedtek, csupán a belaci óvodások emlékeztethetik Mária néni kedvelt meséikre. A színpadról, katedráról »előadó« mesemondó és az alkalmanként látott, vele személyes kapcsolatban nem lévő közönség viszonya egészen más, mint az egykori fonók, kukoricamorzsolók, virrasztók együttélő és együttthaló közönségéé. Az idegen közönség tagjai legtöbbször »kívülről jött«, általa nem ismert mese elmondását kérik számon a mesemondótól, s ezzel inkább zavarba hozzák, mintsem segítenék.⁴⁴ A folklorizmus törvényszerűségei szerint kialakult mesemondói attitűd hatására Fábiánné nagy jelentőséget tulajdonított a meseválasztás folyamatának. Ennek keretében elkülönítette a repertoárjában a gyermekeknek és a felnőtteknek mesélt történeteket. Felnőtteknek szóló narratíváknak tartotta a halálról, a kísértetekről és egyéb ijesztő mesealakokról szóló történeteket, amelyeket gyermekeknek nem mesélt.⁴⁵ E tartalmi előírás szerint szerkesztette új változattá a meséket. „A felnőtteknek való mesét azért nem tudom annyira átalakítani, azt nem mondhatom a gyermekeknek el. De amit az iskolásoknak elmesélek, egy kis átalakításval a kissebbeknek is el tudom mesélni. Nem mindegyiket, de van, amelyiket” – nyilatkozta.⁴⁶ Majd a gyermekeknek szóló meseválasztás és meseszerkesztés szabályrendszerét Fábiánné így foglalja össze: „Hát a gyermekeknek, az óvodásoknak azoknak egészen csak rövidebbet mesélek. Lerövidíttem. És nem is olyan komolyat. A mesét úgy alakítom át, ahogy leköti a figyelmüket. Malackást, farkasost, vagy hát ehez hasonló valamit mondok. Jancsikát s Juliskát, Piroskát, tyúkocskást, ilyen valamit. Met ha valami komolyabbat mesélek, akkor úgy nem figyelnek oda. Egy hároméves gyermek háromévestől hatévesig nem olyan komoly még, mind egy nagyobbacska, egy tíz-tizenhárom esztendő. De azt tapasztaltam, hogy szeretik, ha elmondok nekik egy-egy vidámabb mesét, amire jól tudnak kacagni. Pl. Bolond Mihókot el kell mesélni mindennap legalább eccer. Na akkor van ilyen mese egy-kettő, hogy amit ők kimondottan szeretnek. Én elmondok nekik, sakkor még eccer kérik. Az iskolásoknak, azoknak egy kicsit komolyabbat

44 Kovács 1981, 407.

45 Kovács 1981, 399.

46 Sebestyén Á. 1979, 7.

mesélek. Valami verekedőst, harcolóst, sárkányos lovast. A felnőtteknek, ami mullattassa, kacagóست valamit. Én es azt szeretem a legjobban”.⁴⁷

A fenti idézet is mutatja, hogy Fábíán Ágostonné alkotó mesemondó volt, aki közönség szerint változtatott a meséin, ezért egyes meséinek a variánsai eltérést mutatnak. Kovács Ágnes és Sebestyén Ádám 1980-ban Fábíán Ágostonné óvodai mesemondását is rögzítette, ezek a mesék külön fejezetben jelentek meg a *Bukovinai székely népmesék* második kötetében, részben hanganyag formájában is elérhetőek. A mesemondásáról készített hangfelvételek azt mutatják, hogy előadói stílusa is eltért a különböző korosztályok esetében. A gyerekeknek lassan, kimérten, egyes részekenél – talán a figyelem fenntartása végett – halkra váltva mesélt, a felnőtteknek természetesebben, a cselekmény menetét követő tempóval, természetes hangerővel.

Fábíánné mesealakítási szokásainak bemutatására a legalkalmasabb *Az aranyszörű báránka* című, nem szokványos típuskombinációt tartalmazó (ATU 571 + ATU 592) tündérmese, „amely első pillanatban egyéni alkotásnak tűnik. A magyar változatok áttekintése azonban csakhamar meggyőz bennünket arról, hogy a két mesét nem Fábíán Ágostonné kombinálta össze”.⁴⁸ Fábíánné előadásában három variánst ismerünk. Ebből a Sebestyén Ádám által közreadott kötetben kettő olvasható, a felnőtteknek⁴⁹ és az óvodásoknak szóló változat⁵⁰. Ezekről eltérő formában szerepel az 1980-ban készült hangfelvétel meséje, ahol Fábíánné szintén óvodásoknak mesélt.⁵¹ A szövegek alapján elmondhatjuk, hogy annak ellenére, hogy ezeknek a mesetípusoknak számos erotikus hangvétélű párhuzamát is ismerjük, Fábíánné repertoárjában *Az aranyszörű báránka* alapján véve gyermekeknek szánt mese. Mindhárom változatban a szokványostól eltérően a mese főhőse gyermek, akinek nehéz sorsát, ügyes-

47 Sebestyén Á. 1979, 7.

48 Kovács 1979, 365.

49 Sebestyén Á. 1979, 18–21.

50 Sebestyén Á. 1981, 224–226.

51 20-as tétel, http://folkloradatbazis.hu/fdb/mviewer.php?gyid=AA4854BC-553C-43B9-8381-C8FE31D2B452&filter=3105,:A92D2290-5AEF-400C-93A5-3829FDC5337D,:3&i_FMUSIC=on&i_FDANCE=on&i_FTEXT=on&i_FTHEME=on&i_FAUDIO=on&i_FVIDEO=on&i_FLIMAGE=0

ségét, szorgalmát a mesemondó többször kiemeli. Magyarázatot adhat erre az óvodásoknak mesélt 1980-as változatnál előforduló hasonlat: „annak vót egy fiacskája Jancsika, akkora gyermek, hogy tisztánt amekkorák vagytok tik, pontosan.” Ezzel óvodásoknak ismerős környezetbe helyezi a mesét, aktualizálja azt, hallgatói felismerhetik magukat a történetben, valamint segíti a mesemondásnál olyannyira jelentős népmesei látvány, a mese vizualitásának megteremtését, azaz hallgatói látni tudják a történetet. Mindemellett a szorgalmas, ügyes főhőssel való azonosulással már nemcsak a mesemondás szokványos funkciója érvényesül, hanem előtérbe kerülnek a történetmondás pedagógiai funkciói is. Itt jegyeznénk meg, hogy Fábián Ágostonné meséinek főhősei más esetben is gyakran gyermekek, olyankor is, amikor az adott típus házasulandó legények vagy lányok jelenlétét igényelné. Ezeknek a szereplőknek a nevük is illeszkedik korukhoz: Annácska, Márrika, Jancsika. Mint ahogy láttuk, az utóbbi név szerepel *Az aranyszőrű báránka* óvodásoknak elmondott mindkét változatában is. A felnőtteknek mesélt szövegben nem nevezi néven a szereplőt, csupán a *gyermek* megnevezést használja.

Fábiánné változatainál a mesetípusok szerkezete többnyire stabil, de epizódok terén gyakran eltérések mutatkoznak. A mellékszereplők is váltakoznak, *Az aranyszőrű báránka* mesében a kocsihoz hozzáragadó személyek mindegyik variánsban eltérnek, viszont az eltérő szereplők funkciója azonos, a mese tartalmához igazodó. Ezek közül érdemes megemlíteni *Az aranyszőrű bárány* típusnál (ATU 571) megszokott szereplőktől különböző – feltehetően Fábián Ágostonné gyermekhallgatóság számára kialakított – megoldását, amikor a süttőlapáttal lévő asszony, a mosóasszony, a ludat vivő lány, a gallyat hordó asszony után egy egérke és egy nagy szürke macska is hozzáragad a magától járó, ló nélküli kocsihoz, viszont a hagyományos funkció, hogy megnevetessék a sohasem nevető királykisasszonyt, megmarad.⁵²

Fábiánné óvodásoknak szóló mesemondása interaktív. Erre jó példa az *Az aranyszőrű báránka* mesében szereplő furulya megszólalása. „Egy-egy gyermek által ismert szomorú dal vagy vidám nóta dallamát éneklí ilyenkor a mesemond-

52 Sebestyén Á. 1979, 224–226.

dó, a bátrabb gyermekek is vele fújják. Fábiánné művészetéhez hozzá tartozik, hogy a hallgatóságot is aktivizálja, bevonja a mesébe” – írja Kovács Ágnes.⁵³ Használó mesemondói eszközzel él, amikor az általa használt tájszavak köznyelvi szinonimáját nemcsak megismétli, hanem kérdés formájában magyarázza meg: „Faragot egy szekerkót. Tudjátok-e, hogy mi az a szekerkó? Kocsika.”⁵⁴ Fábián Ágostonné ezen a téren már nemcsak szómagyarázatot kíván adni gyerekeknek, hanem a bukovinai székely kultúra számos elemét is beleszővi a meséibe.

A hagyomány tudatos őrzése – Fábián Ágostonné színpadi mesemondása

Fábián Ágostonné folklorizmus keretein belüli mesemondásának fontos szakasza az 1970-es évektől kezdődik, amikor bekapcsolódott a Kakasdon meginduló művelődési életébe, 1972-ben alapító tagja lett a Kakasdi székely Pávakörnek, majd a Kakasdi Székely Népi Együttesnek. Mesemondóként való színpadi szereplésére már 1972-től egy fonójelenet keretein belül sor került. Az egyesület egyéb fellépésein is mesélt, de mesemondóként a haláláig részt vett a bukovinai székely fonót bemutató műsorszámban. A hagyományos mesemondás ilyen formában való színpadi megjelenítésére korábbi példát a magyar nyelvterületről nem ismerünk, elképzelhetőnek tartjuk, hogy ez volt az első alkalom, amely során a népmesét a tánc, a népdal és a népzene mellett színpadra helyezték és kulturális műsorba integrálták.

A kakasdi bukovinai székely népi kultúra színpadi megjelenítésének kezdeti szakaszát Sebestyén Ádám a következőképp foglalta össze: az „együttes mintegy másfél órás műsora néphagyományok, népszokások felelevenítéséből áll. Fonóestet tartunk a műsor keretében. E dalokkal teli jelenet színességét és

53 Kovács 1981, 424.

54 <https://folkloradatbasis.hu/fdb/index.php?page=browse&ttype=12&node1=C23CC57C-806A-48A3-8EAF-928CC658D689&sel=CBAE607E-5DAD-46C2-A3C1-B531D0DFD93F&filter=1103;C23CC57C-806A-48A3-8EAF-928CC658D689;3,1004;CBAE607E-5DAD-46C2-A3C1-B531D0DFD93F;3>

szépségét kiemeli Fábíán Ágostonné (*Rudi Mária*), az együttes mesemondója.⁵⁵ A fonójelenet az egyesület megalakulásától kezdve hosszú ideig szerepelt a kakasdi művelődési együttes repertoárjában. Sebestyén Ádám hátrahagyott dokumentumai szerint – amely alapján Sebestyén Imre Dezső összefoglalta az egyesület történetét – ez a műsorszám az évek során változott is. A 70-es években a fonóban a mese népdalokkal, a 80-as évek elején balladákkal együtt szerepelt,⁵⁶ 1985-ben pedig mindez játékkal és tánccal is bővült.⁵⁷ Még 1991-ben is bemutatták a már hagyományosnak számító fonó-jelenetet Fábíán Ágostonné mesemondásával.⁵⁸ 1992-ben, Fábíán Ágostonné halála után ezzel a műsorszámmal búcsúzott el az együttes mesemondójától, erről a következő feljegyzés számol be: „Csátalján a kakasdiak a tágas színpadon szépen szerepelnek a kulturális programban. A fellépésük kezdetén Illés Ferenc kakasdi polgármester kér szót. Bejelenti, hogy ma a mese elmarad, mert két héttel ezelőtt – 63 éves korában – elhunyt az együttes mesemondója Fábíán Ágostonné Márrika néni, a Népművészet Mestere [...]. A kegyelet szünete után *A fonóban* című jelenetet mutatják be; pörögnek a guzsalyokról tépett kenderkóccal az orsók és közben szól a gyönyörű ének: Este van, este van..., Zöld erdőben, zöld mezőben sétállott egy páva...”.⁵⁹

A színpadi fonójelenet pontos menetéről keveset tudunk. Sebestyén Ádám 1985-ből származó levélrészlete mutatja a műsorszám alapelemeit: „Fonó jelenet. Asszonyok, lányok fonnak, kézimunkáznak. Közben legények is megjelennek. Ének – mese – játéktánc és más táncok. Kb. 20 perc”.⁶⁰ A fonó színpadi beállítását a *Honismeret* folyóiratban a Kakasdi Székely Népi Együttest bemutató írás fényképmelléklete alapján ismerhetjük meg. A fonójelenetet ábrázoló fénykép szerint a színpadon félkörben ünnepi viseletben öltözött asszonyok ültek a kezükben guzsallyal és orsóval, középen Fábíán Ágostonné. A hátuk

55 Sebestyén Á. 1975, 67.

56 Sebestyén I. D. 2001, 11., 17.

57 Sebestyén I. D. 2001, 22.

58 Sebestyén I. D. 2001, 26.

59 Sebestyén I. D. 2001, 30.

60 Sebestyén I. D. 2001, 22.

mögött legények és lányok álltak úgyszintén ünnepi viseletben.⁶¹ A fonóban történt mesemondás tartalmi keretéről kaphatunk képet az izményi Székely Népi Együttes 1977-ben (feltehetően a kakasdiak korábbi mintája alapján) színpadra vitt fonóra vonatkozó forgatókönyvéből. Eszerint a fonóban népdal és játék közé ékelődik be a mesemondás. Az *Este van már, este van* kezdetű népdal után az egyik lány odaszól a mesemondóhoz „Hallod-e Rózsi, mond csak egy szép beszédet, mert Te erőst sokat tanyultál nannyókádtól”.⁶² Az instrukció szerint a mesélő leány bármilyen bukovinai székely népmesét mesélhet. A mesét a legények éneke követi.

A bukovinai székely fonó színpadra vitelével Fábrián Ágostonné mesemondása ismert lett Tolna megye szerte, de igazi médiumváltást is jelentő népszerűségét, a rádiós és TV-s szerepléseket a *Röpülj páva* vetélkedő sikere hozta meg.

Az első *Röpülj páva* felszabadulási népdalverseny után 1976-ban újabb vetélkedőt hirdetett meg a Televízió számos egyéb intézménnyel karöltve. Ezúttal olyan közösségeket szólítottak meg, amelyek „[...] szűkebb hazájuk, tájuk, etnikumuk népdalversenyének, a paraszti, a munkás, a kézműves hagyományoknak a felkutatására és bemutatására vállalkoznak. A magyarnak és a hazai nemzetiséginek egyaránt. Az alakuló kollektívák összefoglalják etnikai területük népművészeti arculatát, a ma még fellelhető s a már elfeledett, a ma születőt: az újabb törekvéseket. Mindezt egységessé ötvözve kell bemutatniuk az előadó- és tárgyalkotó népművészet minél több ágának felhasználásával”.⁶³ A népművészet valamennyi ágának példái között ott szerepelt a mese is.

Erre a vetélkedőre jelentkeztek a Tolna megyei bukovinai székelyek is. Több falu összefogásából született meg a verseny mindhárom fordulójára a bukovinai székelyek nyertes műsora. Ebben szerepelt mesemondással Fábrián Ágostonné és tanítványa, Mátyás Rozália. Fábrián Ágostonné az elődöntőn, akárcsak a fonó esetében, egy mesemondási alkalom színpadi rekonstruálásával keretbe helyezte mesemondását, kukoricamorzsolás mellett mesélt gyerekközönségnek nagy sikerrel. A döntőn a tanítványa, az 5 éves óvodás Mátyás Rozália lépett fel

61 Sebestyén Á. 1975, 66.

62 Csiszér 2001, 35.

63 ...és Röpülj páva! RTV 1976. 9. 9. 36.

Fábián Ágostonné népmeséjével, a *Jancsika kutya akar lenni* cíművel. Ezzel létrehozták – a 20. század végén megjelenő népmesemondó versenyeket és a művelődési egyesületek, iskolák gyermekmesemondó csoportjait megelőzve – a gyermekmesemondó kategóriáját, amely a mesemondáshoz kapcsolódó folklórizmus terméke, hiszen a hagyományos mesemondók felnőttek voltak. A gyermekmesemondó szerepeltetése nagy sikert hozott, de megosztó véleményeket, legalábbis ezt mutatja a Tolna megyei bukovinai székelyek műsorát összeállító Szabadi Mihállyal a *Röpülj páva* döntője után készített *Hogyan született a siker?* című riport részlete, ahol az óvodás mesemondó szerepeltetése körüli vitákra reagál a riportalany: „Rozika roppant okos kislány, rengeteg mesét tud, nem a szövegüket szajkózza, hanem a lényegüket éli át. Tudom, mindez nem így látszott a képernyőn, sokan azt gondolták, betanítottak egy szegény kis óvodásnak valami mesét és most produkáltatják. A késői időpont, a fűszert próbák miatt tűnhetett így”.⁶⁴ Fábián Ágostonné pedagógiai képességét és Mátyás Rozália mesemondói tehetségét az ezt követően megjelenő *Bukovinai székely népmesék* második kötete bizonyította, ahol Fábián Ágostonné tanítványától 9 népmese szerepel. E szövegek Fábiánné szövegeivel való összevetése azt mutatja, hogy az azonos szüzsé és néhány azonos mesemondói megoldás, mesei formula mellett Mátyás Rozália meséi önálló szóbeli alkotások.

Az 1978-as *Röpülj páva* a mesemondás színpadi jelenlétét legitimálta, továbbá rávilágított Fábiánné pedagógiai tevékenységére. Mindezek mellett hatalmas jelentőségű volt a Tolna megyei bukovinai székelyek önigazolása szempontjából. A vetélkedőn jelentős szerepet vállaló Izményi Székely Népi Együttes vezetője, Csiszér Ambrusné visszaemlékezése rávilágít a belső motivációkra és a siker hatására: „A bukovinai székelység számára nagy jelentőségű volt ez az esemény, mert az 1970-es évekig nem volt olyan szervezett és virágzó a hagyományőrzés, mint ma. Ezekben az években csak Kakasdon, Érden, Bátaszéken és Izményben működött hagyományőrző csoport. Ezért is szerepelt a grábóci Darabos Ambrus, a kakasdi Sebestyén Bada Feri bácsi és Fábián Andrásné, Mária néni, Mátyás Rozália vagy például az eredetileg győrei Fábián Éva, a majosi

64 Tolna Megyei Népművelés, 1978. november 10. 4.

Nyisztor Bertalanné, Lőrincz Aladárné, Vilma néni az izményi csoporttal együtt a vetélkedőn. Akkoriban a népszokásokat kevesen elevenítették fel és tartották meg, a népviselet jobb esetben a „ládafiába mélyen elrejtve feküdt”, ahogyan a bukovinai székely öntudatunk is. A bemutatkozás nem egy mai hagyományörző csoport bemutatkozása volt, mindinkább az egész népcsoportunk megmutatkozása; lehetőség arra, hogy visszakapjuk származásunk és önmagunk felvállalását. Sokan ott és akkor felszabadultan sóhajthattak: igen, ezek vagyunk mi, bukovinai székelyek. Sokat hányódtunk, szenvedtünk, de fennmaradtunk és még bírjuk szüleink, nagyszüleink ízes beszédét, dalait, meséit, muzsikáját, táncait, s vannak, még, akik csodálatosan szövik, faragják a régi bukovinai mintákat. A döntő eredményhirdetését követően a nagy, közös örömben átélhettük, hogy a bukovinai székelyek kultúrája méltó része a magyar nemzeti kultúrának. Már nem volt többé szégyen bukovinai székelynek lenni.”⁶⁵

A fentiek jól példázzák, hogy a Kakasdi Székely Népi Együttes keretein belül történő folklORIZMUSNAK nevezhető mesemondás számos funkcióváltást hozott FÁBIÁN ÁGOSTONNÉ esetében. A mese szórakoztató funkciója mellett megjelent a hagyományörzés, a pedagógiai és etnikai identitásmegőrző funkció is. Ez utóbbinak egyéb szinterei is voltak.

Bukovinai székely identitás FÁBIÁN ÁGOSTONNÉ mesemondásában

Az egyéniségközpontú mesekutató módszer vizsgálatai azt mutatják, hogy a mesemondók identitása, élettörténete és élettere is befolyásolja a történetek alakulását, ezáltal a mesék aktivizálják a mesemondó és hallgatósága lokális és biografikus emlékezetet is. A mesemondók ezt a meséikben szereplő életrajzi elemekkel, a lokalizálás és az aktualizálás eszközeivel érik el. Kovács Ágnes keszdi mesegyűjtésének tapasztalatai szerint a mesei vizualitás eszközei közé kell

65 Csizsér é. n.

sorolni az utóbbiakat. Ez azt jelenti, hogy a mesemondó a mesei tájat, a szereplőket, azok életmódját a helyi viszonyokhoz hasonlítva meséli el, s ezzel segíti a hallgatóságot, hogy látni tudja a mese cselekményét.⁶⁶ A bukovinai székely mesekincsben a mesei táj többnyire nem a mesemondó és a hallgatóság lakhelyével azonos, hanem Bukovinával, ahonnan a közösség tagjai származnak, így feltételezhetjük, hogy mindennek a bukovinai székelység identitásának életben tartása szempontjából van jelentősége. „A tér fogalma, különféle jelentésrétegei és dimenziói alapvető, elméleti jelentőséggel bírnak egy-egy etnikai csoport identitásában” – írja Gatti Beáta az *Emlékezet, örökség, identitás: bukovinai székelyek néprajzi, kulturális antropológiai vizsgálata* című munkájában, a *Bukovina: „az otthontalanság otthona”?* című fejezetben.⁶⁷ Erre a bukovinai székelyek meseanyagában számos példát találhatunk. Dégh Linda a kakasdi mesék kapcsán közös tulajdonságként jegyezte meg „hogy feltűnően erős bennük a realiztikus vonás, világképük, hely- és környezetleírásuk az andrásfalvi viszonyokat tükrözik”.⁶⁸ Hasonló megállapításra jutott Beszédes Valéria is a szerbiai székelykevei Szócs Boldizsár meséinek esetében, amikor a meseszövegekben tükröződő tájról ír: „A mesékben nem az alföldi táj jelenik meg, ahol mindennapi életét eltöltötte, hanem a Kárpátok világa, Moldova, a magas hegyek. A lankák, ahonnan legurulhat a tők. A mesebeli székely legény nem Szerbiában keres munkát, hanem *Moldovában*”.⁶⁹ Ezt a jelenséget legutóbb Dala Sára emelte ki a folklorizmus keretein belül mesélő, bukovinai székely származású Fábián Éva mesemondásáról írt tanulmányában.⁷⁰

Fábián Ágostonné meséiben is nagyon dominánsan jelentkezik a bukovinai térkonstrukció. Mesekezdő formulájában időnként ott szerepel Andrásfalva, annak fenyves erdeje, ugyanebbe az erdőbe futott be Jancsika *Az aranyszőrű báránka* mese hangfelvétele szerint.⁷¹ Megjelenik a mesékben a bukovinai Suceava folyó, a mese szerint az „asszonyok vittek egy cseber gúnyát mosni a Szu-

66 Kovács 1943, 55.

67 Gatti 2018, 187.

68 Dégh 1960a, 36.

69 Beszédes 2005, 194.

70 Dala 2021, 13–14.

71 Sebestyén Á. 1979, 104.

csávára, nagy sulykokkal, padocskával”⁷² A férj „Móduvába” megy dolgozni, a hazugságmese hőse Radócra utazik.⁷³ Mindemellett a bukovinai életmód, az ottani élethelyzetek, a népviselet és az ott használt tárgyak és tájszavak is jelen vannak Fábián Ágostonné történeteiben. A *Vert viszi veretlent, s a fejé és törtetlen* című mese jól példázza ezt: „Különösen jó ízt kölcsönöznek a mesének a nyelvjáráson túl a bukovinai székely viseletre, szokásokra utaló motívumok. A mesemondó a rókát gagyába és hosszú ingbe öltözteti, másképpen hogy tudná a kebelét megrakni hallal?”⁷⁴ Ezekkel a jegyekkel Fábián Ágostonné önmagát is láthatóvá tette a történeteiben és elérte, hogy önmaga mellett az etnikai közössége, a bukovinai székelyek is „beágyazódjanak” a mesébe. Ezt a folyamatot a fellépéseken viselt bukovinai székely népviselete és az anyanyelve, a bukovinai székely nyelvjárás használata is megerősítette. Kovács Ágnes szerint a mesék bukovinai székely falvakba való helyezését Fábián Ágostonné tudatosan „mesemondói fogásként is alkalmazta, hogy a bukovinai székelyek szétszórta élő utódaiban, hallgatóiban az amúgy is meglevő identitást és összetartozás érzését növelje”⁷⁵

Fábián Ágostonné nemcsak a bukovinai helyszíneket és életképeket építette be a meséibe, hanem a bukovinai székelyek történetét is feldolgozta, szöveggé szerkesztette és önálló elbeszélésként beépítette a repertoárjába.⁷⁶ Ez a narratívum műfajilag nem mese, és nem is történeti monda, habár Magyar Zoltán a szüzsé bevezető részével azonos típust regisztrált *A magyar történeti mondák katalógusa* IV. kötetében *A székelyek menekülése* (K 33.) néven.⁷⁷ A szöveg nem a folklór törvényszerűségeit követi, ellenben médiuma az oralitás. Fábián Ágostonné mesei kontextusba helyezi, mesei formulákat használva meséli el a szóbeli kultúrában általában a monda műfaj szabályai szerint elbeszélte témát. *A székelyek története* című narratívum látszólag nem a hagyományos beszédhelyzetek és beszédaktusok számára született meg, már a folklorizmus keretein

72 Sebestyén Á. 1979, 36.

73 Sebestyén Á. 1979, 36., 210.

74 Kovács 1979, 367.

75 Kovács 1984, 298.

76 Sebestyén Á. 1981, 207.

77 Magyar 2018, 450.

belül alakulhatott ki, közösségi és egyéni szándékkal, hogy ezzel a mesemondó az etnikai csoportját és egyben a saját biografikus történetét is reprezentálja. Ezt megerősíti a szöveget követő jegyzet, amely szerint ezt a narratívumot a „mesemondó színpadon szokta elmondani, ha idegen közönség előtt szerepel az együttes”.⁷⁸ Fábiánné, azonkívül, hogy narratív sémákba helyezve elmondja a bukovinai székelyek vándorlásának történetét – a mádэфalvi veszedelem, a Bukovinába való költözés és falualapítás, a bácskai betelepítés és menekülés, a tolnai letelepülés állomásait követve –, kitér a bukovinai székelység fontosnak tartott identitáselemeire, azokra, amelyek a saját életútjának is lényegi részei voltak, és amelyek tartalmazták saját értékrendjét is: „Idegэн földön, de gyökерet eresztettek. Viseletüköt megtartották, s anyanyelvüköt megőrizték. Emiatt sokat szénvedtek”.⁷⁹ Története Andrásfalvy Bertalan bukovinai székelyekre vonatkozó megállapítását erősíti: „A bukovinai székelységnek sajátos öntudata van. Bátran mondhatjuk, hogy egyetlen magyar népcsoportot sem találunk, amelyben csak megközelítően hasonló fokon élne a népcsoport különvalóságának és történetének tudata. [...] Nem nevezhetjük lokálpatriotizmusnak, mert egy emberöltő alatt kétszer is megváltozott lakóhelyük, ők maguk nem alkottak erre az öntudatra külön meghatározást, terminust, csak azt halljuk, hogy a „mi népünk”-et, a „mi fajtánkat, mi fajunkat” emlegetik”.⁸⁰

Összefoglalás

A bukovinai székely származású, kakasdi Fábián Ágostonné születésétől fogva egy hagyományos, mesemondó közösségnek volt tagja, ahol tehetségénél fogva eltanulta a mesemondást. A tradicionális mesemondási alkalmak eltűnése után új szereplési formákat keresve a folklorizmus keretein belül oktatási intézményekben, könyvtárakban, színpadon, TV-ben és rádióban kezdett mesélni. Közönsége megváltozott, a felnőtt hallgatóság mellett gyermekeknek mesélt

78 Kovács 1981, 422.

79 Sebestyén Á. 1981, 207.

80 Andrásfalvy 1973, 18.

leginkább. Új hallgatósága már csak elvétve rendelkezett passzív mesetudással, így a közönség mesemondásra gyakorolt normarendszere is megváltozott, mesemondásának motivációja is átalakult. A szórakoztatás mellett mesemondását pedagógiai, hagyományörző és identitásmegőrző funkciók vezérelték.

Egyedülálló, 173 történetből álló meserepertoárjának nagyobb része szóbeli eredetű, de olvasmányait is mesélte, szóbelivé formálva az írott szövegeket. Ez a folyamat Kovács Ágnes munkájának köszönhetően nagyon jól dokumentált, az egyes mesekötetektől átvett mesék esetében többnyire ismerjük azok forrását.⁸¹ Tevékenységét ebből a szempontból a folklorizáció fogalmával magyarázhatnánk, mesemondását a megváltozott beszédhelyzetek, motivációk, funkcióváltások és médiumváltások miatt mégis a folklorizmus jelenségeként értelmezzük. Adataink szerint a magyar nyelvterületen másodikként mesélt rendszeresen idegen közönségnek, tevékenysége kapcsán került be a népmese a néptánc és a népzene mellé a hagyományörző művelődési műsorok színpadi repertoárjába. A *Röpülj páva* vetélkedő keretein belül Fábíán Ágostonné és tanítványa színpadi mesemondását szélesebb körben is megismerték. Ezzel mesemondása követendő minta lett a történetmesélés folklorizmusa szempontjából, mind a színpadi mesemondás, mind pedig a megjelenő gyermekmesemondó tekintetében. Hatásának ilyen szempontú tudományos áttekintése még várat magára.

Fábíán Ágostonné mesemondásának vizsgálata a bukovinai székely identitás kutatásának szempontjából is tanulságos. Ezt a folyamatot jobban megvilágítja a mesegyűjtést elvégző és a Kakasdi Székely Népi Együttest vezető Sebestyén Ádám hitvallása: „Nekem még sok a dolgom a világgal. Azt akarom, hogy ismerje meg mindenki a népemet. Életüket, sorsukat, szokásaikat, munkájukat”.⁸² Ez a reprezentálás Fábíán Ágostonné tevékenységét is meghatározta. Népmeséi nemcsak saját biografikus történetének elemeit tartalmazzák, hanem őrzik a bukovinai székelyek múltját és identitásának a szegmenseit. Mindezt az előadás hovatarozást mutató elemei is erősítették, a bukovinai székely nyelvjárás, a népviselet, valamint egyes esetekben a hagyományos mesemondási alkal-

81 Kovács 1979., 1981.

82 *Tolna Megyei Népiújság*, 1979. december 29. 4.

mak színpadi, mesterségesen beállított „élőképszerű” bemutatása is. A tudatos hagyományörzés a Tolna megyei bukovinai székelyek számára öngazolást is jelentett. Fábián Ágostonné mesemondásának új alkalmi, lejegyzett meseanyaga az öngazolás folyamatának és dokumentálásának eredménye.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Andrásfalvy 1973.** Andrásfalvy Bertalan: A bukovinai székelyek kultúrájáról. In: Ortutay Gyula (szerk.): *Népi Kultúra – Népi Társadalom. Az MTA Néprajzi Kutató Csoportjának Évkönyve VII.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973. 7–23.
- Bausinger 1966.** Bausinger, Hermann: Zur Kritik der Folklorismuskritik. In: Bausinger, Hermann (hg.): *Populus Revisus.* Tübinger Vereinigung für Volkskunde, Tübingen, 1966. 61–75.
- Bausinger 1983.** Bausinger, Hermann: A folklorizmus fogalmához. *Ethnographia*, 94. évf. (1983) 3. sz. 434–440.
- Bausinger 1995.** Bausinger, Hermann: *Népi kultúra a technika korszakában.* Osiris – Századvég Kiadó, Budapest, 1995.
- Beszédes 2005.** Beszédes Valéria: *Szörögök szárnyán. Szócs Boldizsár meséi.* Életjel, Szabadka, 2005.
- Benedek 2013.** Benedek Katalin: „Akárki nem tud mesét hallgatni” A (mese) hallgatói szerep. In: Balogh Balázs (főszerk.): *Ethno-lore.* XXX. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet, Budapest, 2013. 69–113.
- Csiszér é.n.** Csiszér Ambrusné: *A Magyar Televízió 1977–78-as „Röpülj páva” vetélkedője.* <https://bukovina.hu/a-szovetseg-tortenete/csiszer-ambrusne-a-magyar-televizio-1977-78-as-%E2%80%99Eropulj-pava-vetelkedeje/> Letöltés: 2021. 06. 21.
- Csiszér 2001.** Csiszér Ambrusné: *Az izményi székely népi együttes harminc éves története.* 2001. <https://docplayer.hu/15735827-Az-izmenyi-szekely-nepi-egyuttes-harminc-eves-tortenete-irta-csiszer-ambrusne.html> Letöltés: 2021. 06. 21.
- Dala 2021.** Dala Sára: *...ott küjjel Andrásfalán... Fábián Éva mesél.* Szerkesztette: Németh Nóra. Hagyományok Háza, Budapest, 2021.
- Dégh 1955.** Dégh Linda: *Kakasdi népmesék. I.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955. (ÚMNGY VIII.)
- Dégh 1960a.** Dégh Linda: *Kakasdi népmesék. II.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960. (ÚMNGY IX.)

- Dégh 1960b.** Dégh Linda: Az egyéniségvizsgálat perspektívái. *Ethnographia*, 71. évf. (1960) 28–44.
- Dégh 1969.** Dégh Linda: *Folktale and Society. Story-Telling in Hungarian Peasant Community*. Indiana University Press, Bloomington, 1969.
- Dégh 1982.** Dégh Linda: Kakasd revisited: ethnicity and folklore revival. In: Egle Victoria Zygás–Peter Voorheis (eds.): *Folklorica: Festschrift for Felix J. Oinas*. Research Institute for Inner Asian Studies, Bloomington, 87–98.
- Dégh 1989.** Dégh Linda: *Folktales and Society: Story-Telling in Hungarian Peasant Community*. Indiana University Press, Bloomington, 1989.
- Dégh 1996.** Dégh Linda (ed.): *Hungarian Folktales: The Art of Zsuzsanna Palkó*. University Press of Mississippi, Mississippi, 1996.
- Dömötör 1969.** Dömötör Tekla: Folklorismus in Ungarn. *Zeitschrift für Volkskunde*, (1965) 65. 21–28.
- Faragó 1967.** Faragó József: Kurcsi Minya havasi mesemondó. *Ethnographia*, 78. évf. (1967) 2. sz. 238–262.
- Faragó 1979.** Faragó József: A szerves és a szervezett folklór. *Korunk*, 38. (1979) 1–2. sz. 49–52.
- Fábián 1982.** Fábián Ágostonné: *Az aranyszőrű báránka. Bukovinai székely népmesék*. Gyűjtötte Sebestyén Ádám, szerkesztette Kovács Ágnes. Hanglemez, Hungaroton, Budapest, 1982.
- Fábián 1984.** Fábián Ágostonné: *Az eltáncolt papucsok. Bukovinai székely népmesék*. Szerkesztette: Kovács Ágnes, Móra Könyvkiadó, Budapest, 1984.
- Gatti 2018.** Gatti Beáta: *Emlékezet, örökség, identitás: bukovinai székelyek néprajzi, kulturális antropológiai vizsgálata*. Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Interdiszciplináris Doktori Iskola, Néprajz – Kulturális Antropológia Doktori Program, Pécs, 2018. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/18115/gatti-beata-phd-2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Letöltés: 2021. 06. 25.
- Höfler 1998.** Höfler Lajosné Kelemen Emma: *Bukovinai székely népmesék*. Kerényi Nyomdaipari Kft., Bonyhád, 1998.
- Keszeg 2011.** Keszeg Vilmos: *A történetmondás antropológiája. Egyetemi jegyzet*. (Néprajzi egyetemi jegyzetek 7.) Kriza János Néprajzi Társaság BBTE Magyar Néprajzi és Antropológiai Tanszék, Kolozsvár, 2011.

- Kovács 1943.** Kovács Ágnes: *Kalotaszegi népmesék I–II.* Magyarságtudományi Intézet, Franklin Társaság, Budapest, 1943. (ÚMNGy V–VI.)
- Kovács 1979.** Kovács Ágnes: Jegyzetek. In: Sebestyén Ádám: *Bukovinai székely népmesék. I.* Tolna Megyei Tanács, Szekszárd, 1979. 361–387.
- Kovács 1981.** Kovács Ágnes: Jegyzetek. In: Sebestyén Ádám: *Bukovinai székely népmesék. II.* Tolna Megyei Tanács, Szekszárd, 1981. 395–456.
- Kovács 1984.** Kovács Ágnes: Bukovinai székely mesemondók. In: Kiss Mária (szerk.): *A hagyományos műveltség továbbélése: Az I. Magyar–Jugoszláv Folklor Konferencia előadásai.* MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1984. 291–313. (Folklór és tradíció I.)
- Kovács 2019.** Kovács Ágnes: *Tanulmányok a mesemondásról.* Szerkesztette: Benedek Katalin – Raffai Judit. Hagyományok Háza, Budapest, 2019.
- Magyar 2018.** Magyar Zoltán: *A magyar történeti mondák katalógusa. IV. Háborúk, harcok, szabadságharcok.* Kairosz Kiadó, Budapest, 2018.
- Menyhárt 2011.** Menyhárt Krisztina: Régi mesék prozódiaja: Palkó Józsefné meséi. *Beszédkutatás*, 19. (2011) 83–95.
- Moser 1962.** Moser, Hans: Vom Folklorismus in unserer Zeit. *Zeitschrift für Volkskunde*, 58. (1962) 177–209.
- Sárkány 1971.** Sárkány Mihály: Népmesekincsünk összetételéről. In: Ortutay Gyula (szerk.): *Népi Kultúra – Népi Társadalom. Az MTA Néprajzi Kutató Csoportjának Évkönyve V–VI.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971. 159–170.
- Sebestyén Á. 1975.** Sebestyén Ádám: A kakasdi székely nép együttese. *Honismeret*, (1975) 1–2. sz. 65–68.
- Sebestyén Á. 1979.** Sebestyén Ádám: *Bukovinai székely népmesék. I.* Tolna Megyei Könyvtár, Szekszárd, 1979.
- Sebestyén Á. 1981.** Sebestyén Ádám: *Bukovinai székely népmesék. II.* Tolna Megyei Könyvtár, Szekszárd, 1981.
- Sebestyén Á. 1983.** Sebestyén Ádám: *Bukovinai székely népmesék. III.* Tolna Megyei Könyvtár, Szekszárd, 1983.
- Sebestyén Á. 1986.** Sebestyén Ádám: *Bukovinai székely népmesék. IV.* Tolna Megyei Könyvtár, Szekszárd, 1986.
- Sebestyén Á. 2009.** Sebestyén Ádám: *Bukovinai székely népmesék. Márka néni meséi.* Átdolgozott kiadás. Ad Librum Kft, Budapest, 2009.

- Sebestyén I. D. 2001.** Sebestyén Imre Dezső: *Bukovinai székely hagyományörzés Kakasdon 1971–2001*. A Muharay Elemér Népművészeti Szövetség „Élő emberi örökség” pályázatára készült munka. 2001.
<http://www.muharay.hu/img/file/kakasd.pdf> Letöltés: 2021. 06. 12.
- Solymossy 1913.** Solymossy Sándor: Idegen népmesék meghonosodása. *Ethnographia*, 24. évf. (1913) 1–8.
- Verebélyi 1981.** Verebélyi Kincső (szerk.): *A folklórizmus fogalma és jelenségei. Előadások II.* (Folklór, társadalom, művészet 9.) Megyei Művelődési Központ, Kecskemét, 1981.
- Voigt 1970.** Voigt Vilmos: Vom Neofolklorismus in der Kunst. *Acta Ethnographica*, 19. (1970) 401–423.
- Voigt 1974.** Voigt Vilmos: Tegnap, ma és holnap a magyar folklórban. Akkultúrációs jelenségek mérlegelése. *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei*, VI. (1974) 19–20. 5–20.
- Voigt 1978.** Voigt Vilmos: Szempontok a magyar folklór akkultúrációvizsgálatához. *Ethnographia*, 89. évf. (1978) 604–631.
- Voigt 1979.** Voigt Vilmos: A magyarországi folklórizmus jelen szakaszának kutatási problémái. *Ethnographia*, 90. évf. (1979) 2. sz. 219–236.
- Voigt 1987.** Voigt Vilmos: *Modern magyar folklórisztikai tanulmányok*. (Folklór és etnográfia 34.) Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen, 1987.
- Voigt 1990.** Voigt Vilmos: *A folklórizmusról*. (Néprajz egyetemi hallgatóknak 9.) Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen, 1990.
- Voigt 2007–2009.** Voigt Vilmos: „Bukovinai székely” népmesék. In: Voigt Vilmos: *Meseszó. Tanulmányok mesékről és mesekutatásról*. MTA–ELTE Folklór Szövegelemzési Kutatócsoport, Budapest, 2007–2009. 334–335.
- Voigt 2014.** Voigt Vilmos: Régi vagy új folklórisztika kell-e nekünk? *Erdélyi Múzeum*, LXXVI. (2014) 2. sz. 1–12.

Folklorism of storytelling on the example of Mrs Ágoston Fábíán, a Székely (Szekler) storyteller from Bukovina

ABSTRACT: When studying storytelling in the Hungarian language area within the framework of 20th century folklorism, the activity of Mrs Ágoston Fábíán (Andrásfalva, 1929 - Kakasd, 1992), a Székely storyteller from Bukovina, stands out. Mrs Ágoston Fábíán was a member of a traditional storytelling community, where she learned storytelling by her natural talent. Most of her repertoire of 173 stories was oral, but she also narrated her readings, thus transforming the written texts into spoken ones. Her performance style was shaped by the rules of orality. For a short time, she was a traditional storyteller, but as the occasions for traditional storytelling became less frequent, she started to tell stories within the framework of folklorism, seeking new forms of performance in educational institutions, libraries, on stage, TV, radio and other venues. She was one of the first in the Hungarian-speaking world to regularly tell stories to foreign audiences, and as a result of her work, storytelling was introduced into the stage repertoire of traditional cultural programmes. Her folk tales represented the life, the past and the identity of the Bukovina Székelys, and the space of locality in her stories was mostly Bukovina. All this was reinforced by the Bukovina Székely folk costume she wore during her performances, the use of her mother tongue, the Bukovina Székely dialect, and sometimes the artificially staged „live” presentation of traditional storytelling occasions. Thanks to the „Röpülj páva” competition, the theatrical storytelling of Mrs Ágoston Fábíán and her disciple has also become more widely known. In this way, she has set an example to be followed in terms of stage and children’s storytelling. In addition to entertainment, Mrs Ágoston Fábíán’s storytelling was - as new occasions arose - also guided by pedagogical, traditional and identity-preserving functions. As a result, her performance strategy was enriched with a number of elements that would later define the folkloric character of storytelling in our region. In our study, we will present the narrative strategy and the motivations of her storytelling activities, alongside the story repertoire and the contexts of storytelling.

KEYWORDS: creative storyteller, storytelling personality, storytelling for children, stage storytelling, Bukovina Székely (Szekler) identity

